

Hyvä arki ja tulevaisuuden sosiaalipalvelut

RIITTA HAVERINEN – ANU MUURI – PÄIVI NURMI-KOIKKALAINEN – PÄIVI VOUTILAINEN

Tulevaisuutta rakennetaan tämän päivän ratkaisuilla. Tietoiset arvovalinnat ovat sosiaalipalveluiden tulevaisuuden tuottamisen lähtökohta. Sosiaalipalveluiden tulevaisuuden tekemiseen tarvitaan arvokeskustelua erilaisista palvelujen järjestämisen vaihtoehdoista, joissa myös tavallisen ihmisen tavallinen arki on esillä. Ihmisten hyvän elämän perusarvot, kuten itsemääräämisoikeus, oikeudenmukaisuus, tasa-arvon kokemus, eriarvoisuuden poistaminen ja ihmisen osallisuus, eivät ole kadonneet mihinkään. Niitä ei vain kuule tämän päivän keskusteluissa, joissa talouden kielii ja käsitteet ovat vallanneet alaa (ks. esim. Kantola 2006).

Palvelujen oikeudenmukainen kohdentaminen edellyttää kansalaisten yhdenvertaista oikeutta palveluihin. Oikeudenmukaisuus näkyy palveluiden yhtenäisinä myöntämisperusteina sekä ihmisten tarpeisiin vastaamisen tapana, toimintaa ohjaavana päämääränä ja siinä, miten kansalaiset voivat luottaa palvelulupauksiin (esim. Hellsten 1995; Muuri & Nurmi-Koikkalainen 2006). Tällä hetkellä meillä ei ole havaittavissa selkeitä, yleisiä periaatteita eikä arvoja siitä, miten arkea tuetaan ja millä ehdoilla palveluja voi saada. Visioissa hyvinvoinnista ja kilpailukykyisestä Suomesta puhutaan arvoista ja arjesta (esim. Hämäläinen 2006) hyvinvoinnin kuluttajan lisääntyvien mahdollisuuksien näkökulmasta, ei niinkään arjen epävarmuuksien. Marginaaliin joutuneiden, syrjäytyneiden ja toimintamahdollisuuksiltaan heikentyneiden ihmisten ongelmat jäävät syrjään.

Näkökulmamme on arki ja siihen liittyvät sosiaalipalvelujärjestelmän haasteet. Sosiaalipalveluiden ydin on avun ja tuen antaminen lähellä ihmistä. Ihmisen lähellä toimimiseen vaikuttavat monenlaiset asiat, joista osa on megatrendejä ja osa heikosti havaittavia signaaleja. Uusien ilmiöiden *kohinassa* on hyvä miettiä sosiaalipalveluiden ydintehtäviä, toimintatapoja ja organisointia. Ilman tä-

tä pohdintaa on vaarana, että emme kykene sovittamaan yhteen olemassa olevaa hyvää ja samalla tarttumaan uusiin, toimiviin mahdollisuuksiin.

Sovellamme artikkelissamme väljästi skenaariotutkimuksen näkökulmaa ja hahmotamme kaksi erilaista tulevaisuuskuva sosiaalipalvelujen kehityksestä. Tulevaisuusnäkyjen perustaksi olemme valinneet neljä tarkasteltavaa teemaa: kilpailukyyn ja talouden korostus, teknologian mahdollisuudet ja uhat, muutokset ihmisten arvoissa ja elämänprojekteissa sekä arjen ja kodin merkitys sosiaalipalveluiden areenana.

Tarkastelemme ensin aikalaisanalyysien (ks. Noro 2000, 324) pohjalta näitä neljää sosiaalipalveluiden tulevaisuuteen vaikuttavaa tekijää. Näiden analyysien mukaan erityisesti globalisaatio, urbanisaatio, demografinen muutos, riskien monialaistuminen, rakenteelliset erot, työn ja työelämän muutos sekä bioteknologian kehitys tulevat heijastumaan myös sosiaalipalveluihin. Tämä tapahtuu sekä yksittäisten ihmisten valinnoissa että kollektiivisen päätöksenteon ja toiminnan seurauksena. Valintojen tueksi tarvitaan tietoa ja ymmärrystä valintojen seurauksista.

Skenaarioiden tuottamisessa olemme lisäksi käyttäneet Stakesin sosiaalipalveluiden arviointiryhmän (FinSoc) keväällä 2007 keräämää Delfoaineistoa. Delfo-tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää, millaisena sosiaalipalveluiden ja arvioinnin asiantuntijat näkevät sosiaalialan tulevaisuuden ja tiedontuotannon rakenteet vuonna 2017. Aineisto sisältää ensimmäisen kierroksen asiantuntijahaastattelut sekä toisen kierroksen ryhmäkeskustelut.

Tavoitteemme on nostaa esille tulevaisuuden vaihtoehtojen seurauksia ihmisten arkielämään, koska olemassa olevat tulevaisuusskenaariot on kirjoitettu usein muutoskykyisille huippuosaajille. Uusliberalistisia kilpailukyky- ja teknologiatulevaisuuksia löytyy alan kirjallisuudesta runsaasti.

Harvemmin tavallisen ihmisen arki ja erityisesti elämässään kolhiintuneet ihmiset ja heidän tilanteensa, toimintakyvyn vajeet, osaamattomuus ja vieraantuminen, ovat tarkastelun keskiössä. Ankuroimme artikkelimme arkeen ja arjessa selviytymistä tukeviin sosiaalipalveluihin.

Kilpailukyvn ja talouden korostus

Kilpailuvaltio pitää erityistä huolta elinkeinoelämän kilpailukyvyistä, samalla kun se on tukeva selkänaja sosiaalipolitiikalle. Kilpailuvaltiota luottaessa on hyvinvointipolitiikka nähty vain ongelmana. Kuitenkin hyvinvointipolitiikka on inhimillisten riskien jakamista ihmisten kesken sekä investointia ihmiseen. (Sipilä 2006, 414.) Valtion aloitteesta tehty globalisaatioraportti (Osava, avautuva ja uudistuva Suomi, 2004), keskeisen kehityksen linjaukset (Kohti kestäviä valintoja, 2006) sekä kauppa- ja teollisuusministeriö ja Sitra esittävät lähes yksimielisesti siirtymää markkinapalvelujen lisäämiseen. Hankintalainsäädäntö ja EU:n palveludirektiivin valmistelu (COM [2006]160, 4.4.2006) ohjaavat osaltaan palveluiden tulevaisuuden näköaloja. Kirjatut linjaukset ja niistä käytävä aikalaiskeskustelu vaikuttavat kansallisiin prosesseihin ja näyttävät vähitellen muuttavan palvelujen tuotannon ajatteluperspektiiviä ja mahdollisuushorisontteja yhä enemmän kohti monituottajuutta ja tilaaja-tuottaja-malleja, joita on suurissa kaupungeissa jo meilläkin otettu käyttöön. Maailmantalouden realiteetit nähdään reunaehtoina Suomen talous- ja elinkeinopolitiikalle.

Valtioneuvoston globalisaatioraportissa (Osava, avautuva ..., 2004, 74–75) menestyksen avainsanoja ovat hyvinvointipalveluiden tuotteistaminen, tuottavuuden kohentaminen, asiakkaiden valinnanvapauden ja oman vastuun lisääminen, innovaatiot, kustannustietoisuus ja kilpailu. Tuottavuutta ehdotetaan parannettavaksi aktiivisella työvoimapolitiikalla, lisäämällä palkka- ja työaikajoustoja ja kehittämällä vero- ja etuusjärjestelmiä. Raporteissa korostetaan kovenevaa toimintaympäristöä, kilpailua ja kilpailukyvn parantamista, innovaatioiden ja osaamisen vahvistamista sekä markkinaratkaisuja (esim. Hämäläinen & Heiskala 2004; Castells & Himanen 2001).

Talouden käsitteet ovat vallanneet alaa. Jorma Sipilän mukaan kilpailuvaltio on kuitenkin nimenomaan pohjoiseurooppalainen ilmiö. On tut-

kittu sitä, miksi korkean verotusasteen yhteiskunnat menestyvät hyvin kansainvälisissä vertailuissa. Pohjoismaisten yhteiskuntien vetovoima on toimivuudessa ja arkielämän sujuvuudessa. Yhteisiin ongelmiin löytyy rationaalisia ratkaisuja. Taloudellisesti menestyvät yhteiskunnat tulevat ja menevät, mutta yhteiskunta, joka pyrkii määrätietoisesti tuottamaan ihmisille hyvää elämää, näyttää olevan pysyvä menestyjä. (Sipilä 2006, 414.)

Hyvinvointipolitiikkojen ja ekonomistien keskustelut ovat eriytyneet. Tiede, teknologia ja innovaatiot -raportissa (2006, 13–14) pidetään palvelusektoria tulevaisuuden kehittämiskohteena. Siinä käytetään kilpailukykyä korostavia käsitteitä, kuten kilpailuvaltio, kilpailukunta ja yritysten ja yksiköiden kilpailukyky. Euroopan unionin sisämarkkinoiden ja kilpailuvaatimusten alueen laajentuminen määrää yhä enemmän jäsenmaiden sosiaaliturvajärjestelmien kehittämistä ja rajoittaa kansallista toimivaltaa (Palola & Särkelä 2006). Sosiaalipolitiikka liitetään osaksi sisämarkkina-, teollisuus-, kilpailu- ja kauppapolitiikkaa.

Muutosten ja tulevaisuusvaihtoehtojen näyissä on kyse myös entisten rakenteiden kritiikistä. Nyt tarjotaan aktiivista työvoimapolitiikkaa, palvelujen ulkoistamista ja markkinoistamista sekä ihmisten vastuiden ja oikeuksien uudelleen jäsentämistä. Ne nähdään EU:n sisämarkkinoiden ja maapalloistumisen vaatimina uhrauksina. Gösta Esping-Andersenin (1996) mukaan kysymys on markkinaväärityksestä, jossa hyvinvointivaltio tukahduttaa markkinat ja jätää työnteon, säästämisen ja investointien perustaa. Kritiikki liittyy myös sosiaalisen integraation, solidaarisuuden ja kansalaisuuden uusiin malleihin, jolloin kyse on poliittisista, ideologisista ja legitimaation kysymyksistä. Kyösti Pekosen (1995, 10) mukaan legitimitteettiongelma on sekä henkinen että moraalinen. Robert Henry Coxin (1998, 1) mukaan kyse on yhteisön jäsenen oikeuksista ja velvollisuuksista ja niiden näyttämisestä. Siirtymästä hyvinvointivaltiosta kannustinvaltioon puhui Bob Jessop jo 1990-luvun alussa (Jessop & al. 1991).

Osa tutkijoista lähtee siitä, että hyvinvointi ja taloudellinen kilpailukyky voidaan yhdistää, mutta se edellyttää ihmisten arkielämän ja hyvinvoinnin muutosten huomioon ottamista päätöksenteossa (mm. Himanen 2007; Hämäläinen 2006; Heiskala 2006; Kantola 2006; Castells & Himanen 2001). Kriittisiä kommentteja ovat esittäneet mm. Raija Julkunen (2006) ja Pauli Kettunen (2006) sekä Kaisa Kautto-Koivu-

la ja Marita Huhtaniemi (2006, 114, 119), jotka kyseenalaistavat jatkuvan talouskasvun. Heidän mukaansa kilpailu tuhoaa keksinnöt ja innovaatiot, joita taas tiede- ja teknologianeuvosto korostaa. Teknistaloudellinen kehitys johtaa myös ihmisten välisten osaamiserojen ja tuottavuuserojen kasvuun (mm. Hämäläinen 2006).

Alueellisista ja väestöryhmittäisistä hyvinvointieroista on vankkaa empiiristä näyttöä (mm. Heikkilä & al. 2005; Kautto 2006). Eroja on myös sosiaalipalvelujen saamisessa (Muuri & Nurmi-Koikkalainen 2006). Julkusen (2006) ilmaiset vastuutetusta, aktivoidusta, valtaistetusta ja hylätystä, kannustetusta, oikeuksin varustetusta ja sopimuksellistetusta kansalaisesta kuvaavat muutosta. Aktivoivan sosiaalipolitiikan operationalisointi ja käytännön toimet etenevät Euroopassa. Meilläkin aktivointia korostava lainsäädäntö lähtee siitä, että yksilö kantaa oman vastuunsa osallistumalla työhön.

Arkielämällä ja hyvinvoinnin murroksella on yhteys suomalaisten yritysten kilpailukyvyyn ja yhteiskunnallisten rakenteiden kehittämiseen tulevaisuudessa (Hämäläinen 2006, 8–11). Suomalaisen hyvinvointimallin julkisen vastuun ala ja toteuttamisen muodot eivät ole määräytyneet selkeän kokonaisnäkömyksen tai filosofian perusteella, vaan kehitystä ovat ohjanneet poliittiset kompromissit, makrotaloudelliset ja tilannesidonnaiset pragmaattiset tekijät. Suuressa osassa palveluita vastuun ala on epämääräinen, määrärahasidonnainen ja asiantuntijoiden harkintaan perustuva. (Mm. Heikkilä & al. 2005.)

Teknologia – itseisarvo vai väline?

Tietoteknologia on ollut osa yhteiskunnallista rationalisointia jo 1970-luvulta lähtien, jolloin tietojärjestelmiä alettiin kehittää, mutta vasta 1990-luvulla tietoyhteiskuntapoliittinen valmistelu vauhdittui. Huomio oli Suomen kilpailukyvyssä, työvoiman osaamisessa sekä kansalaisten valmiuksissa ja mahdollisuuksissa käyttää tietotekniikkaa. Sosiaali- ja terveysalalla tavoitteeksi asetettiin palvelujen saumattomuus, tietoturvallinen sähköinen asiointi sekä asiakkaiden tietosuojat (Sosiaali- ja terveydenhuollon ..., 1995). Suomen terveydenhuolto on varsin pitkällä tietoteknologian soveltamisessa, mutta sosiaalialalla kehitys ei ole ollut yhtä nopeaa. Sen sijaan yleinen sähköinen asiointi on jo pitkälle kehittynyt. Teknologian kehi-

tys sosiaalialalla edellyttää innovatiivista ajattelua, kokonaisuuden hahmottamista sekä eri käyttäjäryhmien todellista huomioimista.

Rajanveto eri toimialojen ja teknologioiden välillä hämärtyy ja sosiaali- ja terveyspalvelut lähenevät kauppa-, rahoitus-, liikenne- ja ravitsemuspalveluja. Hyvinvointiteknologiat integroituvat sosiaali- ja terveydenhuollon henkilökunnan ja organisaatioiden järjestelmiin. Ihmisille tarjotaan hyötyteknologioita myös terveyden edistämiseen, laihtumiseen ja sairauksien ehkäisyyn. Hyvinvointi- ja terveyspalveluja tuotetaan verkko- ja etähenkilöstön turvin. Bio- ja nanoteknologiat tuovat älykkäät materiaalit, mutta myös geneettisen seulonnan ja tietoteknologian istuttamisen ihmiseen (esim. konekuulo, näkevä tekosilmä, aivojen muistisirut). (Doupi & al. 2007.)

Teknologian avulla ihmisten toimintakykyä on voitu parantaa, ja erityisesti tämä on ollut havaittavissa protetiikka- ja apuvälinealueella. Toimintakyvyn ja liikkumisen ohella kommunikointiin liittyvien teknisten ratkaisujen kehittyminen on avannut uuden maailman erälle vaikeavammaille. Mielenkiintoista on havaita, että usein tekninen ratkaisu on alun perin suunnattu tavallisille kuluttajille, mutta erityistä hyötyä ratkaisusta ovat saaneet myös vammaiset (esim. tekstiviestit kuuroilla).

Teknologisen kehityksen odotetaan tuovan helpotusta ihmisten elämään. Vaarana on kuitenkin se, että teknologia saattaa monimutkaistaa elämää ja osin syrjäyttää osan ihmisistä. Tasapainon löytäminen mahdollisuuksien lisäämiseksi ja uhkien välttämiseksi on keskeinen haaste teknologiakehityksessä. Esimerkkinä tästä on tiedonhallinta, johon teknologia on tuonut helpotusta mutta edellyttää samalla uusien taitojen ja osaamisen lisäämistä.

Sosiaalipalveluissa tietoteknologian käytön lisäämistä joudutaan harkitsemaan huolellisesti, sillä asiakastyössä kohdataan ihmisiä ja ryhmiä, jotka eivät hallitse tietoteknisiä välineitä. Haasteena onkin löytää ne alueet, joihin tietoteknologia sosiaalipalveluissa sopii, ja kehittää helppokäyttöisiä tietoteknisiä sovelluksia.

Arvona ja valintana yksilölliset elämänprojektit

Ihmiset toimivat aina jonkin arvomaailman mukaisesti. Heillä on arvoja, asenteita, tavoitteita,

tietoa ja uskomuksia. Nämä yksilölliset näkemykset eivät takaa sitä, että tuloksena syntyisi kehitys, joka noudattaisi modernin demokratian ihanteita vapaudesta, tasavertaisuudesta ja oikeudenmukaisuudesta (Mannermaa 2006, 115–116). Tämä kehitys edellyttää sitä, että kaikki kansalaisyhteiskunnan jäsenet osallistuvat avoimeen keskusteluun ja päätöksentekoon (esim. Muuri & Nurmi-Koikkalainen 2006). Klaus Helkama on tutkinut arvojen ja valtioiden kilpailukyvyyn yhteyttä. Hänen mukaansa ainoa arvomaailman osatekijä, joka on ollut yhteydessä kilpailukykyyn eri aikoina, oli ihmisten välinen luottamus. Eli ihmiset, jotka luottavat toisiinsa, ovat taipuvaisia luottamaan myös instituutioihin, mutta luottamus viranomaisiin ei ennustanut kilpailukykyä, vaan sitä ennusti vain luottamus toisiin ihmisiin. (Helkama 2005, 78.)

Mika Mannermaa viittaa Olavi Borgiin (2006), jonka mukaan edustuksellinen demokratia on tullut tiensä päähän, kun huono-osaisista on tullut verraten hyvin toimeentuleva, paremmin koulutettu ja organisaatioidensa ja edustajiensa kautta valtaa käyttävä hallitseva enemmistö. Tämä enemmistö ei ole tyytyväinen saavutettuun tulokseen, mutta se ei kykene yhdistymään muutoksen aikaansaamiseksi, eikä ole nähtävissä tekijää, joka yhdistäisi todellisessa puutteessa olevat, hyvinvointi- ja kulttuurikehityksestä syrjäytyneet, sirpaloituneet ja heterogeeniset vähemmistöt yhteiskuntaa muuttavaksi sosiaaliseksi voimaksi. Riittäkö yhteiskunnalle, että enemmistö voi hyvin? Eikö enemmistö kykene ratkaisemaan pahoinvoivan vähemmistön ongelmaa, vai eikö se sitä haluakaan? Borg (2006) kysyy, puuttuuko meiltä malli demokratian viemisestä uudelle vuosisadalle ja vuosituhanneelle rakenteellisesti täysin erilaisessa yhteiskunnassa, jossa sen alkuperäiset ideaalit enemmistövallasta luotiin.

Ihmisten eriytyvät yksilölliset elämänprojektit, itseen investointi ja yksilöllinen menestyminen ovat tämän päivän arvoja ja tavoitteita. Näitä yksilöityneitä valintoja, vapautta ja autenttisuutta koskevia näkökulmia on koottu elämänpolitiikka-käsitteen alle. Yksilöityminen irrottaa valtiollisesta huolenpidosta ja kollektiivisesta epävarmuudesta ja tuo sekä mahdollisuuksia että riskejä. Risto Eräsaaren (1998, 107–108) mukaan konsensus on saavutettavissa enää elämänpoliittisesti yksilöllistyneellä tasolla. Elämänpoliittinen orientaatio voi julistautua riippumattomaksi valtion ja julkisuuden sekavista, epämääräisistä ja muuttuvista

identiteeteistä. Tämän uuden orientaation toivotaan lisäävän autenttisuutta, omakohtaisuutta ja luottamusta sekä elämän riskien hallintaa tukevaa ihmisten ymmärrystä ja tietämystä. Tässä valossa yksilölliset arjen valinnat ja elämänpolitiikat eivät ole helposti ennakoitavissa, eikä palvelujen tarjonta voi enää noudattaa entisen yhteiskunnan malleja.

Arki ja koti sosiaalipalveluiden areenana

Koti ja arki ovat paitsi asumisen ja elämisen myös avun areena. Koti on fyysinen tila, asunto ja ”mielen koti”. Vaikka tulevaisuuden koti voi olla teknologinen laboratorio, teknologia ei pysty korvaamaan täysin toisen ihmisen antamaa kontaktia ja apua. Kodiksi määritellyllä paikalla on yleensä elämänhistoriallisen asettumisen ja juurtumisen eli kotiutumisen merkitys. Koti viittaa tuttuuteen, pysyvyyteen ja ihmissuhteisiin. Se merkitsee pysyvyyttä ja on osa elettyä elämää. Kodista ja arjesta puhuttaessa näkökulma, kieli ja käsitteet vaihtuvat toisiksi. Koti tarkoittaa asumista ja eksistentiaalista puolta olemisessa ja kokemisessa. Kotiin liittyvät elämänhistorialliset muistot, kokemukset ja niistä rakentuvat käytännöt. (Vilkko 1997, 172–173.) Riitta Granfelt (1998) viittaa kotiin mielentilana, metaforana hyvästä elämästä, elämästä sellaisena kuin sen haluaisi elää. Miten tämä sovituu yhteen kotiin annetun avun kanssa?

Ydinperhekeskeinen asumispolitiikka on muokannut myös elämisen paikkaa. Tähän yksityiseen tilaan sosiaalipolitiikka on yrittänyt juurruttaa julkista avohuollon ideaa. Kuitenkin yksityisellä ja julkisella on erilainen sisältö ja logiikka, mikä merkityksellistyy, kun kodista tulee avun antamisen paikka. Tutkija Anni Vilkko (2000) on luonut käsitteen ”riittävästi koti”, jonka mukaan koti ja kodin tuntu rakentuvat laitoksenkin sisään, mikäli romantisoidun yksityiskodin ja laitoksen asuminen arvoristiriitoja uskalletaan avata ja sovitella toisiinsa. Kodin tuntu kytkeytyy kokemuksiin, tuntemuksiin, tunteisiin ja niiden reflektointiin, mutta myös ruumiiseen, tuntevalla ruumiillaan kokevaan subjektiiin. Kodin tunnus yhdistyvät paikka toimijoinen ja paikkaan liittyvät tunnerakenteet. Koti merkityksineen tulee näkyväksi ja ymmärrettäväksi erityisesti elämänkulullisissa siirtymissä, murroksissa ja ylipäätään

arjen perustan kyseenalaistuksessa (Vilkko 2001, 53–55). Kodin moniulotteisuus on olennaista ymmärtää tämän päivän ja tulevaisuuden palveluissa. Moniulotteisuus on myös fyysistä; koti voi olla monessa paikassa, eikä se rajoitu pelkästään yksittäiseen asuntoon (esim. intervallihoidot, palvelukoti, hoivakoti, ikääntyvät kesämökkiläiset ja heidän sosiaalipalvelunsa).

Kotiin liittyvät monipuolisen itsenäisen toiminnan mahdollisuus, osallistuminen ja liikkuminen kodin ulkopuolella. Julkisuuudessa kotoa ulospääsystä keskustellaan lähinnä kuljetus- ja saattopalveluina. Kansalaisen rooli kyseenalaistuu, jos sosiaalipalvelupolitiikka sulkee ihmisiltä ulko-oven. On syytä kysyä, onko avun saajilla kansalaisoikeuksia: oikeutta liikkua ja osallistua elämään kodin ulkopuolella (ks. Tedre 2006).

Avun antamisen paikka heijastuu avun luonteeseen. Ammattiapu, kuten kotipalvelu ja osavammaispalveluista, astuu kahden yksityisyyden rajan yli: kodin ja ihon. Paikkana koti määrittelee auttamisen laatua, auttajan ja avun saajan suhdetta. Arjen hoivasopimukseen kuuluu työntekijöiden joustavuus erilaisten kotien ja erilaisten asiakkaiden tilanteiden mukaan (Tedre 1999, 65). Samanaikaisesti sosiaalipalveluiden asiakkaisiin kohdistuu sanallisia ja sanattomia vaatimuksia palveluiden vastaanottajina. Kodeissa on yleensäkin paljon sanallisia ja sanattomia sopimuksia, joiden mukaan toimitaan (Korvela 2003, 15). Ulkopuolisen organisaation edustajan tai edustajien läsnäolo lisää sopimusten määrää ja täten luo helposti laitosmaisia sääntöjä.

Koti, arki ja auttaminen ovat käsitteitä, joiden sisältö tuntuu itsestään selvältä, mutta ne osoittautuvat monia merkityksiä kantaviksi ja moneen suuntaan avautuviksi. Niitä yhdistää ajatus asioiden ainutlaatuisuudesta, yksityisyydestä, läheisyydestä ja ihmisyydestä. Mekaaninen kohtaaminen voi liittyä erilaisiin teknologioihin ja apuvälineisiin, mutta se voi liittyä myös kasvokkain tapahtuvaan kohtaamiseen. Tehokkuusvaatimus, standardointi, tiukat aikataulut ja työn ylikuormitus voivat lamauttaa työntekijöiden hoivatyön ideaalin mekanistiseksi työksi. Sosiaalipalveluja annettaessa liikutaan sekä yksityisen kodin että julkisen palvelun kentillä, joilla toimitaan erilaisten, osin yksilöllisten merkitysten ohjaamina (esim. Halldórsdóttir 1996; Nurmi-Koikkalainen 2002).

Ihmislähtöiseksi tarkoitetuissa kotiin annettavissa palveluissa toimitaan, asiakaslähtöisestä

politiikkatavoitteesta huolimatta, arjen paineissa usein järjestelmän kovin ehdoin, kriteerein ja tiukan aikataulun mukaisesti; näihin avun tarvitsijat joutuvat taipumaan (Haverinen & Tabibian 2005; Andersson & al. 2004). Nämä reunaehdot ovat osa työntekijöiden arkea. Näkyvä ristiriita julkisen palvelupuheen ja palvelutodellisuuden välillä tuottaa työntekijöiden välttelevää ja suojaavaa käyttäytymistä. Seurauksena ovat työn byrokratisoituminen ja asiakkaiden kohtamattomuus (Nurmi-Koikkalainen 2002). Palveluista löytyy tällöin vähän positiivista rutiinia ja yksilöllisyyttä, saati että palvelut mahdollistaisivat uusien asioiden haltuunottoa (ks. esim. Kuronen 2006).

Sosiaalipalvelujen kaksi mahdollista tulevaisuutta: teknologia- ja luottamusarki

Seuraavassa olemme hahmotelleet sosiaalipalvelujen kaksi tulevaisuutta. Niistä kumpikin kuvaa kärjistyneesti tulevaisuutta sellaisena, kuin se voisi toteutua erilaisten arvojen ja valintojen seurauksena. Arvojen ja valintojen näkökulmiksi olemme valinneet kilpailukyyn ja talouden, teknologian, yksilölliset elämänpolut sekä arjen ja kodin. Skenaarioroita kutsumme teknologia-arjeksi ja luottamusarjeksi, joiden syntyminen edellyttää erilaisia valintoja. (Taulukko 1.)

Teknologia-arki perustuu maapalloistumisen tuomiin keskeisiin heijasteisiin: kilpailukyyn, tehokkuuden ja talouden merkitykseen sekä teknologian edistävään vaikutukseen uskomiseen. Kilpailukyyn säilyttäminen on toimintaa ohjaava ajattelu. Tehokkuuden lisäämisen ja menestyksen varmistaminen saavutetaan teknologian käyttönotolla kovassa kansainvälisessä kilpailussa.

Luottamusarki perustuu hyvinvointivaltion ja hyvinvointikunnan uudistumiseen kestävästä taloudellista ja sosiaalista näkökulmaa yhteen soveltamalla. Sovittaminen tapahtuu avoimella keskustelulla, johon osallistuvat kaikki kansalaisyhteiskunnan jäsenet. Tässä keskeistä on luottamuksen palauttaminen siihen, että palveluja on tarjolla kaikille niitä tarvitseville. Tavallisen, mutta myös kolhiintuneen, ihmisen elämä, arki ja koti otetaan palvelujen järjestämisessä huomioon menestyvien ja kilpailukykyisten kuluttajien tarpeiden rinnalla.

Teknologia-arjessa sosiaalipalveluiden uudet

Taulukko 1. Kaksi sosiaalipalvelujen tulevaisuuskenaariota neljän teemamme näkökulmasta

Näkökulmat sosiaali- palveluiden tulevaisuuteen	Teknologia-arki	Luottamusarki
Kilpailukyky ja talous	* Tehokkuus * Kilpailukyky * Markkinapalvelut * Niukat palvelut * Mekaanisuus * Selektivismi * Tiukat palvelukriteerit	* Kestävä palvelujärjestelmä * Sosiaalinen vastuu * Monituottajamallit * Monimuotoiset palvelut * Innovatiivisuus * Universalismi * Selkeät yhtäläiset palvelujen saamisen kriteerit
Teknologia	* Teknologia itseisarvona * Sähköinen asiointi * Etäpalvelut * Kasvokkain tapahtuva palvelu ylellisyyttä	* Teknologia apuvälineenä * Yksilöllinen palvelu * Toimivat palvelut * Kasvokkain tapahtuva palvelu tarjolla
Yksilölliset elämän- polut	Jokainen on oman onnensa seppä * Itsekeskeisyys * Oma itse investointikohteena * Ostopalvelut	Yhdessä erilaisina enemmän * Erilaisuuden hyväksyminen * Yhteisvastuu yksityisen vastuun rinnalla * Julkisirahoitteisia sosiaalipalveluja
Arki ja koti sosiaalipalveluiden areenana	* Byrokraattisuus ja jähmeys * Vaihtoehdottomuus – raha ratkaisee * Kodinomaisuus, teknologian ehdoilla * Maksukykyisille laatupalveluja	* Sallivuus ja joustavuus * Monimuotoisuus – tarve ratkaisee * Oma koti, omat ehdot * Vähävaraisten toimeentuloturva ja arjen tuen palvelut turvattu

avainsanat ovat kilpailu, menestyminen, tehokkuus, yksilöllisyys sekä yksilövastuu. Yksilölliset elämänprojektit ja itsekkyydet ovat keskeisiä arvoja. Julkinen sektori on vetäytynyt markkinoiden tieltä. Markkinat tarjoavat palveluja maksukykyisille kuluttajille. Niukat julkiset palvelut ovat joustamattomia, eivätkä tiukat saatavuuskriteerit kohdota asiakkaiden tarpeita. Tiukat aikataulut ja mekaaniset prosessit eivät salli kuuntelua, läsnäoloa, poikkeamia eivätkä joustoja. Työntekijät ja asiakkaat ovat palvelukoneiston osia, eivät vuorovaikutuksen osapuolia.

Väestön keskittyessä kasvukeskuksiin palvelut järjestetään verkko- ja nettipalveluina sekä etäkäyttöraatkaisuilla haja-asutusalueille. Etäpalvelut edellyttävät sähköistä asiointia. Teknologian välineet tuodaan myös kotiin ja arjen hallintaan: robotit siivoavat, tarjoavat päivittäiset lääkkeet, muistuttavat asioista, avaavat ovia ja laitteita, mutta turvattomuuden tunnetta ne eivät poista. Etähenkilöstön ja teknologiaan perustuvien palveluorganisaatioiden vastuita joudutaan käsittelemään oikeusistuimissa. Kyse on vastuusta, kun palvelut ovat pirstoutuneita ja kun vastuunkanta-

ja ei aina löydy. Taidot ja kyvyt hakea sähköisiä palveluja sekä käyttää teknologiaa ovat ihmisten selviytymisen ehto. Joka ei hallitse teknologiaa, jää yhteiskunnan ja palvelujen ulkopuolelle.

Kansainväliset ketjut ja yksityiset palvelut ovat tarjolla hyvätuloisille. Hyvätuloiset ostavat kodinhoitopalveluja ja kodin tukipalveluita, käyttävät take away -ruokapaikkoja ja teettävät kotityöt yrittäjillä. Pätkätyötä tekevät, matalapalkkaiset, työttömät ja muuten yhteiskunnan valtavirrasta syrjässä olevat hoitavat arjen askareet itse. Yksinäisten ja sosiaalisesti eristäytyvien ihmisten palveluja tuottavat järjestöt, kirkot ja läheiset.

Urbanisoitunut työtapana ja teknologinen osaminen korostuvat, sillä huippuosaamista tarvitaan digitalisoituihin ja sähköistyviin palveluihin. Perustoihin on palkattu maahanmuuttajia. Sosiaalialan ammattikunta on kadonnut. Muutamat yksittäiset sosiaalityöntekijät muistuttavat yhteiskunnan eettisestä vastuusta vähäosaisia kohtaan. Sosiaalipalvelut ovat osa terveydenhuoltoa ja oikeustointia.

Luottamusarjessa hyvinvointivaltion kustannus- ja arvokriisi on voitettu. Tasa-arvo, oikeudenmu-

kaisuus, turvallinen arki, monipuoliset palvelut ja sosiaalisesti kestävä talous ovat tasapainossa. Linjaukset sosiaalipalveluissa ovat selkeät. Läpinäkyvät rajat yksilön ja yhteiskunnan vastuiden ja velvollisuuksien välille sekä etuuksien ja palveluiden saamiselle on yhteisesti sovittu. Sosiaalipalveluiden tuoma turva on universalistista. On luotu oikeudenmukainen perustoimeentuloturva.

Väestö on siirtynyt pääosin kasvukeskuksiin, mutta asumisen monimuotoisuus eri puolilla maata on lisääntynyt. On syntynyt kuntien yhteistyöalueita. Sosiaali- ja terveyspalveluja voidaan käyttää joustavasti ja markkinapalvelut täydentävät niitä. Menestyvät ja kilpailukykyiset käyttävät monipuolisesti maksullisia palveluja. Vähävaraisemmat ja pätkätöiden tekijät tekevät edelleen useampaa työtä, mutta työn valinnan mahdollisuudet ovat lisääntyneet ja perheen ja työn yhteen soittamisen keinot koskevat myös näitä ihmisiä.

Monialaosaamista ja erilaisia sosiaalipalveluyrityksiä on syntynyt koulutuksen monipuolisuuttua. Arjen teknologia ja innovatiivisuus ovat osa koulutusta. Maahanmuuttajia toimii yrittäjinä ja palvelujen tuottajina, mikä koetaan hyvänä ratkaisuna väestön monipuolistuessa. Osamiskertymiä, monitoimipisteitä, klustereita ja huippuosaamista on tarjolla erityisesti kaupungeissa, mutta niitä on järjestetty myös etäpalveluna harvaan asutuille alueille. Sähköiset välineet ovat kohtuuhintaisia, hyväksytyjä ja kaikille tarjolla. Kuluttajat ostavat kotiin sekä palveluja että arkea helpottavia teknisiä apuvälineitä. Apuvälineitä kehitetään käyttäjien kanssa ja ne ovat taroituksenmukaisia ja toimivia.

Väestö luottaa oikeudenmukaiseen sosiaalipalvelujen saamiseen, koska kriteerit ovat selvästi tiedossa. Sosiaalipalveluja kehitetään, arvioidaan ja uudistetaan yhteistyössä asiakkaiden kanssa. Valtaistuneet perheet, vammaiset ja ikääntyneet järjestävät myös itse palvelujaan. Uusi kumppanuuskulttuuri ja sitä tukevat rakenteet ovat muuttaneet ammattilaisten ja autettavien suhdetta. Reilun kilpailun, kumppanuuksien ja luottamuksen mallit ovat tuoneet esille erot laadun osalta ja työntäneet kelvottomia yrityksiä markkinoilta.

Hyvinvointipalvelualueiden palkkakehitys on vakaalla pohjalla ja hyvää, osaavaa työvoimaa on tarjolla. Työntekijöiden työolosuhteet ja kohtuupalkka osoittavat Suomen halua säilyä laadukkaiden palvelujen maana. Harmaita, kahden kerroksen työmarkkinoita ei haluta luoda.

Kolmas vaihtoehto?

Esittämämme kaksi tulevaisuuden skenaariota ovat tietoisia kärjistyksiä, joiden emme usko toteutuvan sellaisenaan. Kummankin mallin elementtejä on jo silti nähtävissä.

Hyvissä kotiin annettavissa palveluissa palvelujen logiikka on ihmisiä kuuleva ja heitä huomioidaan, koska vuorovaikutuksen laatu on osa tulosta ja tuotosta. Mutta onko edes mahdollista kuulla ihmisten tarpeita, jos standardoitu kotiin annettu palvelu toteutetaan ahtaan tehokkuuslogiikan mukaisesti? Erkaantuuko ihminen itsekin omista aidoista palvelutarpeistaan ja pyrkii vähitellen sinnittelemään itseksensä, ilman ulkopuolista apua sukulaisten tuella?

Organisaatiot voivat asettaa tavoitteeksi ihmisen kunnioittamisen ja inhimilliset arvot, mutta käytäntöä ohjaavat mekaaniset toimintatavat, tehokkuusvaatimus, ylikuormitus ja kiire, jossa jokainen ylimääräinen sana on liikaa, kun on jouduttava seuraavaan paikkaan. Näkyvissä on liian tiukalle vedettyjä aikatauluja, liukuhihna-uttamista ja standardoidun minimin tarjoamista. Liukuhihnatyössä hoivarationaliteetin omaksuneet naisammattilaiset ylittävät jaksamisensa, menettävät vähitellen työn ilon, mikä heijastuu myös asiakkaisiin.

Jotta arvot, valinnat ja toimet johtaisivat kohti kolmatta vaihtoehtoa, sosiaalipalvelut olisi asetettava laajempaan viitekehykseen. Tällöin sosiaalipalvelut eivät joudu korjaamaan muiden yhteiskuntapolitiikan lohkojen toimien seurauksia. Olisi nostettava esille sosiaalipalveluille koituvat lisäkustannukset, jos muilla sektoreilla tehostetaan ja säästetään. Olisi panostettava kaikille soveltuvan ympäristön ja asumisen suunnitteluun, yleisiin palveluihin, hisseihin, kaiteisiin ja turvallisiin teihin. Tulevaisuudessa on ratkaistava muitakin suuria kysymyksiä. On otettava kantaa maahanmuuttopolitiikkaan ja sen mahdollisuuksiin täyttää palvelualueiden henkilöstötarvetta.

Keskustelu palveluiden tarpeesta ja sen arvioinnista voidaan kuulla parhaimmillaan palvelutakuuna tai pahimmillaan tarveharkinnan lisääntymisenä. Sosiaalityön ammattilaiset ovat perinteisesti korostaneet asiakkaiden omatoimisuutta, voimavaraistumista ja vastuuta itsestä sekä ennaltaehkäisyä. On syytä olla varauksellinen sellaisia toimia kohtaan, jotka korostavat vain yksilön omaa vastuuta, pakottavat omatoimisuuteen ja jättävät ihmiset ilman palveluja. Aidon asiakas-

ja ammattilaislähtöisyyden löytyminen edellyttää tasapainoa näiden välillä.

Kunta- ja palvelurakennemuutos sisältää suuria vaatimuksia kuntien päättäjille. Olisi luotava uudenlainen palvelurakenne, joka on eettisesti ja taloudellisesti kestävä. Taloudelliset säästönäkökohdat eivät saisi yksin ohjata demokraattista päätöksentekoa. Taloudellisten tekijöiden rinnalla tarvitaan edelleen sosiaalipalvelut turvaavaa lainsäädäntöä, selkeitä palvelujen saamisen kriteereitä ja eri väestöryhmien palvelujen saannin seuranta. Tämän luominen perustuu avoimeen kansalaiskeskusteluun. Julkinen vastuu kansakunnan sosiaalisesta koheesiosta, tasa-arvon toteutumisesta ja yhtäläisistä mahdollisuuksista kaikille on edelleen merkittävä.

TIIVISTELMÄ

Riitta Haverinen & Anu Muuri & Päivi Nurmi-Koikkalainen & Päivi Voutilainen: Hyvä arki ja tulevaisuuden sosiaalipalvelut

Tämän päivän arvovalinnat ovat tulevaisuuden sosiaalipalveluiden tuottamisen lähtökohtia. Kansalaisten yhdenvertaisuus edellyttää palveluiden oikeudenmukaista kohdentamista.

Visioissa hyvinvoivasta ja kilpailukykyisestä Suomesta puhutaan arvoista ja arjesta hyvinvoivan kuluttajan arkielämän mahdollisuuksien näkökulmasta. Vähemmälle huomiolle jäävät marginaaliin joutuneiden, syrjäytyneiden ja toimintamahdollisuuksiltaan heikentyneiden ihmisten ongelmat.

Näkökulmamme on arki ja siihen liittyvät sosiaalipalvelujärjestelmän haasteet. Sovellamme väljästi skenaariotutkimuksen näkökulmaa ja hahmotamme kaksi

Uskomme, että voimme yhdessä luoda kolmannen vaihtoehdon, joka sovittaa yhteen esittämämme kahden skenaarion toimivat elementit. Uskomme myös, että pystymme paikantamaan muutosta edellyttävät sosiaalipalveluiden ongelmakohdat. Muutosta ei kuitenkaan toteuteta ilman tietoista keinojen valintaa. Kilpailu, teknologia ja globalisaatio ovat hyödyllisiä oikein ymmärrettynä ja käytettynä. Uutta luova ymmärtäminen edellyttää kuitenkin sosiaalipalveluiden ydintehtävän, ihmisten hyvän arjen tukemista siten, että tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus edelleen ovat keskeisiä tavoitteita. Niiden pohjalta voidaan arvioida ratkaisujen onnistuneisuutta nyt ja tulevaisuudessa.

erilaista tulevaisuuskuvaa sosiaalipalvelujen kehityksestä. Niiden perustaksi olemme valinneet neljä tarkasteltavaa teemaa: kilpailukyvyyn ja talouden korostus, teknologian mahdollisuudet ja uhat, muutokset ihmisten arvoissa ja elämänprojekteissa sekä arjen ja kodin merkitys sosiaalipalveluiden areenana.

Esittämämme kaksi tulevaisuuden skenaariota, teknologia-arki ja luottamusarki, ovat tietoisia kärjistyksiä, joiden emme usko toteutuvan sellaisenaan. Kummankin mallin elementtejä on jo silti nähtävissä. Skenaarioiden avulla on mahdollista nähdä erityyppisten ratkaisujen seurauksia.

Kysymme, olisiko mahdollista luoda kolmas vaihtoehto, jossa yhdistettäisiin esittämämme kahden skenaarion toimivat elementit ja jonka luomisessa kansalaiset voisivat olla aidosti osallisina.

KIRJALLISUUS

ANDERSSON, SIRPA & HAVERINEN, RIITTA & MALIN, MAILI: Vanhusten kotihoito kolmesta näkökulmasta. Vanhukset, työntekijät ja johto integroinnin ja asiakaslähtöisyyden arvioijina. Yhteiskuntapolitiikka 69 (2004): 5, 481–494

BORG, OLAVI: Demokratian tulevaisuus ja enemmistön tahto. Teoksessa: Kähkönen, Jyrki & Paastela, Jukka (toim.): Demokratia ja poliittinen osallistuminen. Tampere: Cityoffset Oy, 2006

CASTELLS, MANUEL & HIMANEN, PEKKA: Suomen tietoyhteiskuntamalli. Helsinki: WSOY, 2001

COX, ROBERT HENRY: The Consequences of Welfare Reform: how Conceptions of Social Rights are Changing. *Journal of Social Policy* 27 (1998): 1, 1–16

DOUPI, PERSEPHONE & HYPÖNEN, HANNELE & HÄMÄLÄINEN, PÄIVI & KÄRKI, JARMO & MELTTI, TERO: Katoaako sosiaali- ja terveydenhuolto eUtopiaan? Julkaisussa: Vuorenkoski, Lauri & Konttinen, Mauno & Sinkkonen, Minna (toim.): Signaaleja. Stakesin tulevaisuusraportti 2007. Työpapereita

20. Helsinki: Stakes, 2007

ERÄSAARI, RISTO: Mikä ihmeen elämänpolitiikka? S. 92–109. Teoksessa: Roos, Jea-Pekka & Hoikkala, Tommi (toim.): Elämänpolitiikka. Tampere: Gaudeamus, 1998

ESPING-ANDERSEN, GØSTA: After The Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy. P. 1–31. In: Esping-Andersen, Gøsta (ed.): *Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies*. London: Sage Publications & New Delhi: Thousand Oaks, 1996

GRANFELT, RIITTA: Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Pieksämäki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 1998

HALLDÓRSDÓTTIR, SIGRÍÐUR: Caring and Uncaring Encounters in Nursing and Health Care – Developing a Theory. Linköping University Medical Dissertations No. 493. Linköping: Linköping University, 1996

HAVERINEN, RIITTA & TABIBIAN, NASRIN: The Outcomes and Benefits of Integrated Care – In Search

- of the Service Users' and Carers' Point of View. P. 193–214. In: Billings, Jenny & Leichsenring, Kai (eds): Integrating Health and Social Care Services for Older Persons. Evidence from Nine European Countries. Ashgate, England: European Centre, Vienna, 2005
- HEIKKILÄ, MATTI & KAUTTO, MIKKO & TEPERI, JUHA: Julkinen hyvinvointivastuu sosiaali- ja terveydenhuollossa. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2005
- HEISKALA, RISTO: Kansainvälisen toimintaympäristön muutokset ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa: Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.): Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki: Gaudeamus, 2006
- HELKAMA, KLAUS: Huippuosaajat ja kilpailukyky: HupS vastaan PIP. Yhteiskuntapolitiikka 70 (2005): 1, 77–81
- HELLSTEN, SIRKKU: Toimintamahdollisuudet sosiaalipolitiikan oikeudenmukaisuuden kriteerinä. Filosofinen aikakauslehti 2/1995, www.netn.fi/295/netn_295:pos1.html. [24.5.2007]
- HIMANEN, PEKKA: Suomalainen unelma – innovaatio-raportti. Teknologiateollisuuden 100-vuotissäätiö, 2007. http://www.teknologiateollisuus.fi/files/15064_suomalainen_unelma.pdf. [2.4.2007]
- HÄMÄLÄINEN, TIMO: Kohti hyvinvoivaa ja kilpailukykyistä yhteiskuntaa. Kansallisen ennakoitiverkoston näkemyksiä Suomen tulevaisuudesta. Helsinki: Sitra, 2006
- HÄMÄLÄINEN, TIMO & HEISKALA, RISTO: Sosiaaliset innovaatiot ja yhteiskunnan uudistumiskyky. Helsinki: Sitra, 2004
- JESSOP, BOB & NIELSEN, KLAUS & KASTENDIEK, HANS & PEDERSEN, OWE K. (eds): The Policies of Flexibility: Restructuring State and Industry in Britain, Germany and Scandinavia. Aldershot, Vermont: Edward Elgar, 1991
- JULKUNEN, RAJJA: Kätkeyty hyvinvointivaltio vai pohjoismainen malli. Yhteiskuntapolitiikka 71 (2006): 2, 179–185
- KANTOLA, ANU: Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvaltion sanastot. Teoksessa: Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.): Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki: Gaudeamus, 2006
- KAUTTO, MIKKO (toim.): Suomalaisen hyvinvointi 2006. Helsinki: Stakes, 2006
- KAUTTO-KOIVULA, KAISA & HUHTANIEMI, MARITA: Rengistä isännäksi. Vapaaksi kvartaalitalouden talutusnuorasta. Helsinki: Edita, 2006
- KETTUNEN, PAULI: Kilpailukyky-yhteisön rajat. Teoksessa: Kolanen, Risto (toim.): Työtä! Hyvinvointi globaalissa murroksessa. Riittäkö työ hyvinvoinnin tuottamiseen? -hankkeen loppuraportti. Työväen sivustysliitto TSL ry., 2006
- KOHTI KESTÄVIÄ VALINTOJA. Kansallisesti ja globaalisesti kestävä Suomi. Kansallinen kestävä kehityksen strategia, Valtioneuvoston julkaisusarja 5. Helsinki 2006
- KOMMISSION UUDISTETTU EHDOTUS DIREKTIIVIKSI PALVELUISTA SISÄMARKKINOILLA (COM[2006] 160, 4.4.2006)
- KORVELA, PIIRJO: Yhdessä ja erikseen. Perheenjäsenten kotona olemisen ja tekemisen dynamiikka. Tutkimuksia 130. Helsinki: Stakes, 2003
- KURONEN, TANJA: Suursiivous eli tutkimus vanhusten kotisiivoustyön haasteista. Pro gradu -työ. Helsingin yliopisto. Julkaisut Päijät-Hämeen ja Itä-Uusimaan sosiaalialan osaamiskeskus Verso. Verson julkaisusarja 2/2006
- MANNERMAA, MIKA: Demokratia tulevaisuuden myllerryksessä. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen uudessa viitekehityksessä. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta. Helsinki 2006
- MUURI, ANU & NURMI-KOIKKALAINEN, PÄIVI: Sosiaalipalvelut ja piiloutuva oikeudenmukaisuus. S. 66–79. Teoksessa: Teperi, Juha & Vuorenkoski, Lauri & Manderbacka, Kristiina & Ollila, Eeva & Keskimäki, Ilmo (toim.): Riittävät palvelut jokaiselle. Näkökulmia yhdenvertaisuuteen sosiaali- ja terveydenhuollossa. Helsinki: Stakes, 2006
- NORO, ARTO: Aikalaisdiagnosi sosiologisen teorian kolmantena lajityyppinä. Sosiologia 37 (2000): 4, 321–329
- NURMI-KOIKKALAINEN, PÄIVI: Nainen työssä vammaisten palvelutalossa. Pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto, 2002
- OSAAVA, AVAUTUVA JA UUDISTUVA SUOMI. Suomi maailmantaloudessa -selvityksen loppuraportti. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 19. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2004
- PALOLA, ELINA & SÄRKELÄ, RIITTA (toim.): Hyvinvointi United – FC Sisämarkkinat. Reilu peli. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry., 2006
- PEKONEN, KYÖSTI: Kohti uutta hallinta-ajattelua julkisessa hallinnossa? Helsinki: Hallinnon kehittämiskeskus, 1995
- SIPILÄ, JORMA: Äiti, koti ja isänmaa kilpailuvaltiossa. Yhteiskuntapolitiikka 71 (2006): 4, 411–415
- SOSIAALI- JA TERVEYDENHUOLLON TIETOTEKNOLOGIAN HYÖDYNTÄMISSTRATEGIA. Sosiaali- terveysministeriön työryhmämuistioita 1995: 27. Helsinki 1995
- TEDRE, SILVA: Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja nro 40. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, 1999
- TEDRE, SILVA: Asunnon vangit – ulos pääseminen sosiaalisena ongelmana. S. 161–172. Teoksessa: Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.): Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 2006
- TIEDE, TEKNOLOGIA, INNOVAATIOT. Helsinki: Tiede- ja teknologianeuvosto, 2006
- VILKKO, ANNI: Ikääntyminen, muistot ja koti. S. 168–183. Teoksessa: Karisto, Antti (toim.): Vanhuus kaupungissa. Miina Sillanpään syntymän 130-vuotijuhlakirja. Juva: WSOY, 1997
- VILKKO, ANNI: Riittävästi koti. Janus 8 (2000): 3, 213–230
- VILKKO, ANNI: Koti mielessä. S. 53–63. Teoksessa: Jarva, Vuokko & Korvela, Pirjo (toim.): Koti tieteen risteyksessä. 110 vuotta kotitalousopettajien koulutusta. Juhlaseminaari 15.1.2001. Helsingin yliopiston kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 9. Helsinki: Yliopistopaino, 2001.